

SVARTA DÖDEN

FÖRUTOM KRIG OCH SVÄLT var det sjukdomen pesten som människor var mest rädda för. De som insjuknade fick hög feber, stora varfyllda bölder, blåsvarta fläckar på hela kroppen och svarta tungor – vilket säkert var orsaken till att sjukdomen också kallades för svarta döden. Inom några dagar dog de flesta en mycket plågsam död. Inte konstigt att folk var livrädda.

Pesten spreds som en farsot i flera omgångar mellan 1300- och 1700-talet. Ett annat ord för farsot är epidemi, som är en snabbt smittande sjukdom bland människor. En epidemi som sprider sig över flera kontinenter eller över hela världen kallas för pandemi. Under historiens lopp har pesten dödat hundratals miljoner människor. Ja faktiskt många fler än de som dött i världens alla krig. Bara under 1300-talet dog cirka 40 % av Europas alla människor (fyra av tio) av pesten, eller digerdöden som den kallades då, vilket betyder ”den stora döden”.

I folktrons sägner tog den fruktade pesten olika gestalt. Den var liksom både själva sjukdomen och ett väsen på en och samma gång. Ibland visade den sig som en man utan huvud, en ryttare på en trebent häst eller som fattiga barn. Ibland som en röd tupp, en kalv, ett rullande nystan,

ett rött svävande lakan eller en flygande järnstång. Alla var de varsel (förvarning) om att katastrofen var nära. Ett annat illavarslande tecken var om man fick ett svart kors i handflatan.

En välkänd sägen handlade om två okända barn, en flicka och en pojke, som kom till en gård. Flickan bar på en sopkvast och pojken en räfsa, eller tvärtom. Om pojken räfsade skulle någon eller några på gården dö i pesten, men om flickan sopade skulle alla dö. Det kunde också dyka upp en fattig pojke i trasiga kläder. Om någon på gården kommenterade hans kläder svarade han: ”Det kommer inte bli brist på kläder, bara brist på bräder (till likkistor).”

Pesten kunde också ta gestalt av en okänd man som ville bli rodd över en sjö. Man hade nämligen lagt märke till att pesten inte kunde ta sig över vattendrag. På överfarten blev båten tyngre och tyngre. När pesten kom över på andra sidan kunde smittan fortsätta att spridas. Den som skjutade pesten straffades genom att antingen vara den enda i byn som blev smittad och dog, eller vara den enda som överlevde. I vissa berättelser sägs byar ha fått sitt namn efter att pesten dragit fram. Till exempel byn Fyrunga där bara fyra unga människor överlevde, eller byn Naum efter en jamande katt som blivit ensam kvar.

Människor tog till grymma metoder för att stoppa och skydda sig mot pesten. De värsta var att offra djur och människor genom att begrava dem levande. Det berättades om föräldralösa svältande barn som under pesttider kom till gårdar för att be om mat. Gårdsfolket grävde då en grop, och

lurade ner barnet genom att slänga ner en smörgås i hålet. Sedan började gårdsfolket snabbt fylla igen gropen medan det utsvultna barnet grät och ropade: ”Varför kastar ni jord på den goda smörgåsen?”

Tyvärr var det inte bara i sägnerna man offrade människor för att försöka stoppa pesten. Det hände i verkligheten också. I en dombok från år 1712 kan man läsa om Kerstin Gudmundsdotter från Sunnerby i Småland som berättade om hur hon med våld tvingats ner i en likkista och att locket sedan spikades igen. Hon räddades i sista sekund av några som hörde hennes förtvivalade skrik.

En annan taktik var att muta pesten genom att hänga en köttbit på gårdsgården (ett slags staket). Några påstod att man kunde smörja in dörrposten med blod eller plantera pestgräs runt huset. Då skulle pesten gå förbi huset och skona dem som bodde där. Andra sätt var att sätta sig i karantän, det vill säga att stanna hemma och inte släppa in någon okänd. Eller att helt enkelt fly till skogs tills pesten dragit förbi. I pesttider spreds många falska rykten om okända människor som gick runt bland gårdarna och spred pestsmittan. Rädslan för främlingar var därför stor.

Folktrons sägner om pesten fungerade som en påminnelse om historiens värsta farsoter. Tron på pesten gav också förklaringar och försökte förhindra smittspridning. På den tiden påstod prästerna i kyrkan att farsoter var Guds straff för att människorna inte levde som Gud ville. På så vis försökte de få folk att ännu mer underkasta sig den kristna religionen och avskräcka människor från att bryta mot kyrkans regler. Läkarna förr sa att pesten orsakades av dålig luft, som kallades miasma. Den dåliga luften i ett rum trodde man kunde drivas bort med rök från nödeld, som tändes

genom att gnida trä mot trä. Pestläkare som besökte smittade bar ofta fågelnäbbsliknande skyddsmasker för ansiktet. Dessa fylldes i "näbben" med starkt doftande örter som man trodde skyddade mot miasman.

I vår tid vet vi genom forskning att pest orsakas av en bakterie som kan ge tre olika varianter av sjukdomen: böldpest, lungpest och blodpest. Smittan sprids via luften eller direktkontakt mellan människor och djur. Förr bodde de flesta människor trångt, där det fanns löss och råttor som spred smittan. Och eftersom man inte visste om att det fanns varken bakterier eller virus var man heller inte så noga med att tvätta sig eller ha rent dricksvatten. Allt detta gjorde förstås att pesten spreds extra snabbt och dödade så många. Idag bekämpar vi smittsamma infektionssjukdomar med vaccin, antibiotika, bättre hygien och karantän. Men även om vi idag vet mycket om bakterier och virus, så drabbas vi fortfarande av nya sjukdomar. Undrar vad människor i framtiden kommer att säga om till exempel svininfluensan och covid-19 – vår tids farsoter?